

Θεσμοί και Οικονομική Ιστορία

Τον 15ο αιώνα, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις ξεκινούν τα εξερευνητικά ταξίδια. Το κίνημα της Αναγέννησης επηρέασε τους Ευρωπαίους, κάνοντάς τους να πιστεύουν ότι μπορούν να καταλάβουν και να διαμορφώσουν τον κόσμο. Τα εξερευνητικά ταξίδια των Ευρωπαίων έγιναν πιθανά εξαιτίας μιας σειράς ανακαλύψεων και καινοτομιών, όπως, για παράδειγμα, οι συμμετοχικές εταιρείες, που βοήθησαν στη συγκέντρωση των απαραίτητων κεφαλαίων για τα ταξίδια. Η τυπογραφία που ανακαλύφθηκε από τον Γουτεμβέργιο το 1455 συνέβαλε καθοριστικά στην επέκταση και τη διάδοση της γνώσης σχετικά με τον κόσμο, καθώς συνέβαλε στη διάδοση των λεπτομερειών από το ταξίδι του Μάρκο Πόλο τον 12ο αιώνα από τη Βενετία μέχρι την Κίνα. Λέγεται πως ο Κολόμβος το 1492 ενεπνεύσθη όταν διάβασε τις περιγραφές του Μάρκο Πόλο για πολύτιμους λίθους, μαργαριτάρια, χρυσά αντικείμενα, μετάξι και μπαχάρια.

Καινοτομίες στο σχεδιασμό πλοίων, όπως τα πηδάλια, έφεραν βελτιώσεις στην ταχύτητα και την ευελιξία τους. Συγκεκριμένα, οι γαλέρες του Μεσαίωνα με τα κουπιά αντικαταστάθηκαν από τις караβέλες, τα πλοία με τα τρίγωνα και τα τετράγωνα πανιά που χρησιμοποίησε και ο Χριστόφορος Κολόμβος στα ταξίδια του. Η ναυτική πυξίδα που επινόησαν οι Ευρωπαίοι το 1300 και η χαρτογράφηση μείωσαν την αβεβαιότητα των υπερπόντιων ταξιδιών. Επιπλέον, η ανακάλυψη της πυρίτιδας από τους Κινέζους και το αυξημένο εμπόριο ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία, έφεραν την πυρίτιδα και τα πυροβόλα όπλα στην Ευρώπη. Επίσης, τα εκατοντάδες χρόνια διενέξεων μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων στην Ισπανία, έφεραν μια σειρά από εξελίξεις στον οπλισμό. Οι Ισπανοί κονκισταδόρες (κατακτητές) είχαν κράνη, σπαθιά, κανόνια, πανοπλίες και άλογα με τα οποία κατατρόπωσαν τους ιθαγενείς πληθυσμούς της Αμερικής. Επιπλέον, η άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 από τους Οθωμανούς έφραξε την εμπορική δίοδο προς την Ασία. Οι εξελίξεις αυτές, και ο εντεινόμενος ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών δυνάμεων, συνέβαλαν καθοριστικά στην εξερεύνηση του κόσμου από την Ευρώπη.

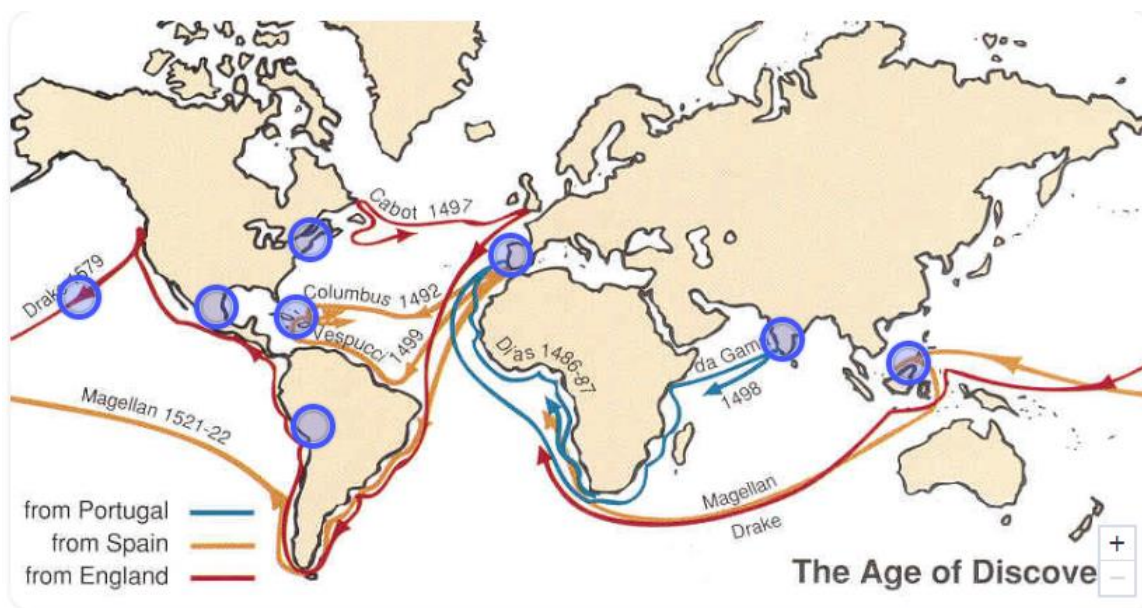
Η θεωρητική υποστήριξη της εξερεύνησης και της εποίκησης στην Αμερική ήταν ο Μερκαντιλισμός, μια εθνική οικονομική πολιτική που αποσκοπούσε στη συγκέντρωση πλούτου (χρυσού και αργύρου) μέσω ενός θετικού εμπορικού ισοζυγίου (εξαγωγές μεγαλύτερες από τις εισαγωγές). Εξάγοντας περισσότερα

αγαθά απ' όσα εισήγαγε, μια χώρα συσσώρευε μεγάλες ποσότητες χρυσού ή αργύρου. Όλα τα κράτη της Ευρώπης, στον έναν ή στον άλλο βαθμό, ακολούθησαν τις μερκαντιλιστικές αρχές επιδιώκοντας τα μέγιστα δυνατά κέρδη για τη μητρόπολη. Ο μερκαντισμός έδινε την ώθηση για την ίδρυση αποικιών οι οποίες μπορούσαν να προσφέρουν πόρους που διαφορετικά θα έπρεπε να εισαχθούν από άλλα κράτη και ταυτόχρονα να αποτελέσουν δεσμευμένες αγορές για τα ευρωπαϊκά προϊόντα.

Ευρισκόμενες στον Ατλαντικό Ωκεανό και κοντά στη Βόρεια Αφρική, η Ισπανία και η Πορτογαλία υπήρξαν οι πρωτοπόρες στις θαλάσσιες εξερευνήσεις. Οι Πορτογάλοι τον 15ο αιώνα εξερεύνησαν τις δυτικές ακτές της Αφρικής και τελικά έφτασαν μέχρι την Ινδία, πλέοντας νότια και ανατολικά της Αφρικής. Για να αποφύγουν τις εντάσεις με την Πορτογαλία, οι Ισπανοί έπλευσαν δυτικά στον Ατλαντικό ψάχνοντας νέες θαλάσσιες οδούς προς την Ασία. Τα ταξίδια του Γενοβέζου ναυτικού Χριστόφορου Κολόμβου χρηματοδοτήθηκαν από την Ισπανία. Στο πρώτο του ταξίδι το 1492, ξεκίνησε με τρία πλοία και περίπου ενενήντα άνδρες, φτάνοντας στις Μπαχάμες, την Κούβα και την Αϊτή. Το 1493 έκανε το δεύτερο ταξίδι του με 17 πλοία και πάνω από 1,200 άνδρες, μεταφέροντας και διάφορα είδη φυτών και ζώων. Ο Κολόμβος πίστευε λανθασμένα ότι ανακάλυψε τις Ανατολικές Ινδίες κοντά στις ακτές της Ασίας και αποκαλούσε τους ντόπιους «Ινδιάνους». Το 1498, ο Βάσκο Ντα Γκάμα, για λογαριασμό της Πορτογαλίας έφτασε στην Ινδία. Επίσης, το 1500, οι Πορτογάλοι ανακάλυψαν τυχαία τη Βραζιλία η οποία έγινε και η μεγαλύτερη αποικία τους.

Τον 16ο αιώνα η Ισπανία κυριάρχησε στις εξερευνήσεις και την ίδρυση αποικιών. Το 1516, ο Ερνάν Κορτές κατέλαβε στην επικράτεια των Αζτέκων, η οποία αργότερα ονομάστηκε Πόλη του Μεξικού. Το 1532 ο Φρανθίσκο Πιθάρρο νίκησε τους Ίνκας του Περού. Έκτοτε, ο καθολικισμός αντικατέστησε τις αρχέγονες θρησκείες σχεδόν ολοκληρωτικά σε αυτές τις περιοχές της Αμερικής. Οι *κονκισταδόρες* της Ισπανίας επικράτησαν εύκολα όχι μόνο λόγω της υπεροχής τους σε όπλα αλλά κυρίως με τα μικρόβια που μετέφεραν και στα οποία οι ιθαγενείς δεν είχαν αναπτύξει ανοσία. Από μια άποψη, αυτό ήταν το φυσικό επακόλουθο της «εξόδου από την Αφρική» και της αποκαλούμενης «επίδρασης του σειριακού ιδρυτή» (serial founder effect). Εξαιτίας της μεγάλης απόστασης που διανύθηκε από την Αφρική, πιθανότατα μέσω της Σιβηρίας και της Αλάσκας, οι γηγενείς αμερικανικοί πληθυσμοί έχουν σχετικά χαμηλά επίπεδα γενετικής ποικιλότητας, κάτι που είναι πιθανό να συνέβαλε στην

ευπάθεια και τη μείωση των αυτόχθονων πληθυσμών στην Αμερική καθώς άλλαξαν οι περιβαλλοντικές και επιδημιολογικές συνθήκες. Η θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου υποστηρίζει ότι μια μεγαλύτερη ποικιλία χαρακτηριστικών αυξάνει την προσαρμοστικότητα και τη δυνατότητα επιβίωσης του πληθυσμών μέσω της διαδικασίας της φυσικής επιλογής, ενώ χωρίς αυτή την ποικιλομορφία υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα κατάρρευσης του πληθυσμού εάν αλλάξουν οι συνθήκες. Όπως και να έχει, συνολικά, εκτιμάται ότι περίπου 80% των γηγενών εξολοθρεύτηκε μέσα σε έναν αιώνα επαφής με τους Ευρωπαίους.

Τα εξερευνητικά ταξίδια των Ευρωπαίων

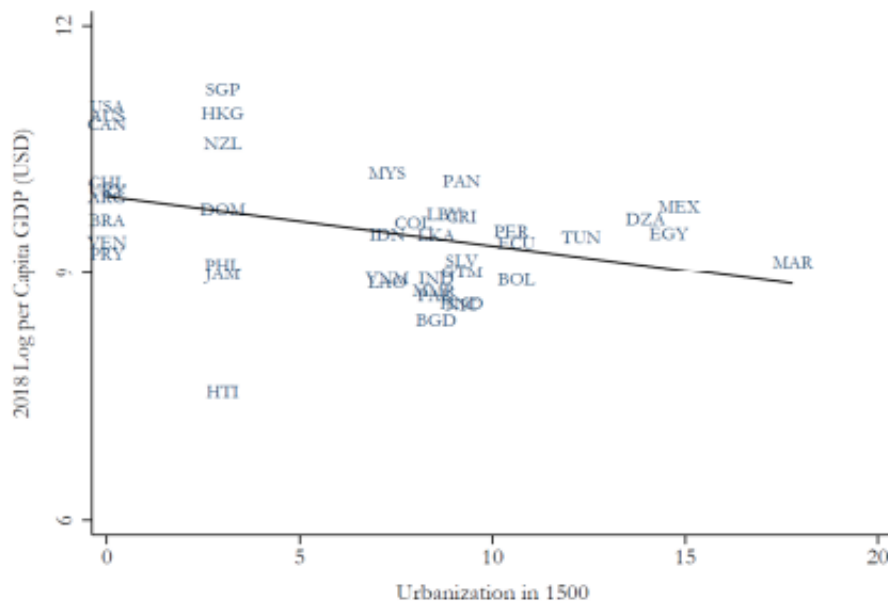
Για να αντιμετωπίσουν την έλλειψη εργατικού δυναμικού που προέκυψε από τη διασπορά των μικροβίων, οι Ισπανοί ξεκίνησαν να εισάγουν σκλάβους από την Αφρική το 1501. Αναζητώντας χρυσό, οι Ισπανοί ξεκίνησαν αργότερα να εξερευνούν και τη Βόρεια Αμερική, φτάνοντας σε περιοχές όπως η σημερινή Φλόριντα, η Νότια Καρολίνα, η Αλαμπάμα, η Αριζόνα, το Τέξας, το Κάνσας, κ.ά.

Οι Γάλλοι ήταν οι πρώτοι που προκάλεσαν τους Ισπανούς, κάνοντας ταξίδια από τον σημερινό Καναδά μέχρι τη Νέα Ορλεάνη τη δεκαετία του 1530. Το 1621 οι Ολλανδοί ιδρύουν αποικίες στις ανατολικές ακτές των σημερινών ΗΠΑ. Ωστόσο, τον 17ο αιώνα η Βρετανία έγινε η κυρίαρχη αποικιακή δύναμη στη Βόρεια Αμερική. Τα πρώτα βήματα έγιναν από τον Κρόμγουελ και συνεχίστηκαν μετά την Παλινόρθωση. Αυξάνοντας τις δαπάνες για το Ναυτικό της, η Βρετανία ενεπλάκη σε διαδοχικούς πολέμους με την Ολλανδία, καταλαμβάνοντας το 1664 τη Νέα

Υόρκη και 13 συνολικά αποικίες στη σημερινή ανατολική ακτή των ΗΠΑ

Αν και η άμεση επίπτωση της «Κολομβιανής ανταλλαγής» ήταν η εξάπλωση των επιδημιών και η κατάρρευση των ντόπιων πληθυσμών, η μεταφορά οικόσιτων ζώων και καλλιεργειών, καθώς και πληθυσμών και ιδεών, είχε και πολλές θετικές, μακροχρόνιες συνέπειες. Η εισαγωγή εξημερωμένων ζώων αύξησε την παραγωγικότητα στη γεωργία και παρείχε νέες πηγές τροφής – άλογα και βόδια τραβούσαν τα άροτρα, αγελάδες έδιναν γάλα κ.τ.λ. Επίσης, τα άλογα επέτρεψαν δραματικές βελτιώσεις στις μεταφορές. Πολλές καλλιέργειες του Παλαιού Κόσμου ευδοκίμησαν στον Νέο Κόσμο. Το σιτάρι, το ρύζι και άλλες καλλιέργειες, όπως το ζαχαροκάλαμο, ο καφές, η σόγια τα πορτοκάλια, και οι μπανάνες, παρήγαγαν υψηλές αποδόσεις στα διάφορα κλίματα της Αμερικής. Από την άλλη, η Ευρώπη και η Ασία κέρδισαν νέες καλλιέργειες, όπως το καλαμπόκι και οι πατάτες, ενώ εισήγαγαν μεγάλες ποσότητες βαμβακιού και καπνού από τον Νέο Κόσμο.

Τελικά, όμως, σύμφωνα με τα ευρήματα των Acemoglu και Robinson, οι θεσμοί που άφησαν πίσω τους οι αποικιοκρατικές δυνάμεις, κυρίως, Βρετανοί, Γάλλοι και Πορτογάλοι, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αντιστροφή της οικονομικής τύχης των αποικιών (βλ. Γράφημα μετά). Η Βόρεια Αμερική, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία, που ήταν αραιοκατοικημένες, και υστερούσαν τεχνολογικά, κατέληξαν μετά τον εποικισμό τους οι πλουσιότερες, αν και την ανάπτυξη αυτή βίωσαν κυρίως οι Ευρωπαίοι που μετανάστευσαν σε αυτές τις περιοχές, παρά οι ντόπιοι. Αντιθέτως, οι πυκνοκατοικημένες περιοχές στη Νότια και Μέση Αμερική, που είχαν τους πιο προηγμένους πολιτισμούς στην προκολομβιανή εποχή, σήμερα καταγράφουν πολύ χαμηλότερες οικονομικές επιδόσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αντιστροφής αυτής είναι οι σημερινοί Μεξικανοί μετανάστες που «ψηφίζουν με τα πόδια τους» κάθε χρόνο φεύγοντας από την πατρίδα τους για να βρουν τις οικονομικές ευκαιρίες που προσφέρονται στις ΗΠΑ.

Η αντιστροφή της οικονομικής μοίρας των πρώην Ευρωπαϊκών αποικιών

Οι Acemoglu και Robinson ισχυρίζονται ότι στρατηγική των Ευρωπαίων σε ότι αφορά τους θεσμούς που εγκατέστησαν στις αποικίες, καθορίστηκε από τις συνθήκες που επικρατούσαν σε αυτές, σε ότι αφορά το περιβάλλον και τις ασθένειες. Στις χώρες όπου εμφανίζονταν συχνά επιδημίες (γύρω από τη ζώνη του Ισημερινού και στην τροπική Αφρική) και το προσδόκιμο ζωής για αυτούς ήταν μικρό, «εγκαθιστούσαν» συνήθως αποσπαστικούς θεσμούς (ανεξέλεγκτη εξουσία από τις ελίτ και διάφορες ομάδες συμφερόντων με ευρύτερο σκοπό την απόσπαση προσόδων). Στις υπόλοιπες αποικίες (π.χ. ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία), εισήγαγαν συμπεριληπτικούς θεσμούς, οργανώνοντας την οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα κατά το ευρωπαϊκό πρότυπο. Αυτοί οι πρώιμοι θεσμοί σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό επηρέασαν τους σημερινούς θεσμούς και επομένως και την τρέχουσα ευημερία των αποικιών.

1. Οι θεσμοί είναι αποτελεσματικοί (efficient) εγγενώς και ο θεμελιώδης ρόλος των αποτελεσματικών θεσμών

(α) στην οικονομική ευημερία

και

(β) στην δέσμευση στις (ηθικές) οικονομικές συναλλαγές

2. Γιατί όμως υπάρχουν αναποτελεσματικοί θεσμοί? (AJR Theory)

Θεσμοί και Οικονομική Ευημερία

Τα θεσμικά (πολιτικά) οικονομικά αναπτύχθηκαν κυρίως ως συνέχεια της Κεϋνσιανής θεωρίας από τους μετα-Κεϋνσιανούς οικονομολόγους

(επεμβατικά ή ρυθμιστικά οικονομικά => ρυθμιστικές οικονομικές πολιτικές)

Τα Νέα Θεσμικά Οικονομικά συγκροτούνται ως νεοκλασική σχολή σκέψης από το 1970 ως το 1980.

Κύριοι εκπρόσωποι είναι: Coase, Williamson, Jensen, Meckling, Alchian, Demsetz, North, Posner και άλλοι

Ένας λόγος για τον οποίο τα έθνη μπορεί να διαφέρουν ως προς την αποδοτικότητα με την οποία χρησιμοποιούν τους συντελεστές παραγωγής είναι οι διαφορές τους ως προς τους θεσμούς. Οι κατάλληλοι θεσμοί είναι σημαντικοί για να εξασφαλιστεί ότι οι πόροι κατανέμονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Η κύρια θεώρηση των περισσότερων *θεσμικών* οικονομολόγων είναι ότι οι άνθρωποι είναι ίδιοι παντού, όσον αφορά τις υλικές προτιμήσεις και τις προσδοκίες τους. Συμπεριφέρονται διαφορετικά μόνο εξαιτίας των διαφορών στα κίνητρα που τους παρέχονται από τους θεσμούς. Δεδομένων των κατάλληλων κινήτρων/θεσμών - χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές για τα κέρδη, ασφάλεια της ιδιοκτησίας και του ατόμου, ελεύθερες αγορές αγαθών και εργασίας, κ.ά.- ισχυρίζονται ότι η ανάπτυξη είναι εγγυημένη. Επομένως, οι ανισότητες μεταξύ των χωρών οφείλονται στο γεγονός ότι τα φτωχότερα κράτη δεν έχουν υιοθετήσει παρόμοιους θεσμούς που προάγουν την πρόοδο και την ευημερία.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Douglas North (Nobel Οικονομικών, 1993), οι θεσμοί είναι:

οι (τυπικοί και άτυποι) κανόνες του παιχνιδιού σε μια κοινωνία = οι επινοημένοι από τον άνθρωπο περιορισμοί που διαμορφώνουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση.

Οι θεσμοί διακρίνονται σε πολιτικούς (πολιτικά δικαιώματα, δημοκρατία, διάκριση εξουσιών, παιδεία, δικαιοσύνη κτλ.) και σε οικονομικούς (ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, μηχανισμοί που καθορίζουν το κόστος εισόδου στις αγορές, χρηματοπιστωτικοί μηχανισμοί που καθορίζουν τους όρους δανείων κτλ). Οι πρώτοι επηρεάζουν τα πολιτικά κίνητρα και τη διανομή της εξουσίας, ενώ οι δεύτεροι τα οικονομικά κίνητρα και τη διανομή του εισοδήματος. Οι πολιτικοί θεσμοί χαρακτηρίζονται ως *ανοικτοί* όταν είναι *πλουραλιστικοί* και *επαρκώς συγκεντρωτικοί* (Acemoglu και Robinson, 2012). Πλουραλιστικοί σημαίνει ότι επιμερίζουν την ισχύ σε ένα ευρύ φάσμα της κοινωνίας και θέτουν περιορισμούς στην άσκησή της. Αντίθετα, αν η ισχύς επιμερίζεται σε ένα στενό κύκλο και δεν υπάρχουν περιορισμοί στην άσκησή της, τότε οι θεσμοί θεωρούνται *απολυταρχικοί*. Επαρκώς συγκεντρωτικοί σημαίνει ότι τα κράτος έχει την ικανότητα να επιβάλει, σε κάποιο βαθμό, την τήρηση του νόμου και της τάξης, έχοντας το νόμιμο μονοπώλιο της βίας, ώστε να ενισχύονται οι οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες και το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών.

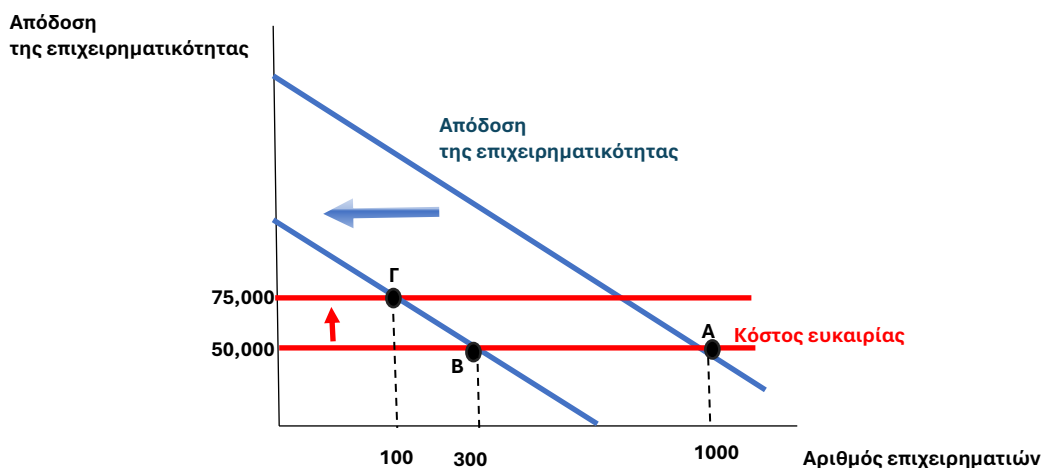
Οι οικονομικοί θεσμοί που ενθαρρύνουν τη συμμετοχή της πλειοψηφίας στις οικονομικές δραστηριότητες ονομάζονται *ανοικτοί* ή *συμπεριληπτικοί* (inclusive institutions). Για να είναι ανοικτοί θα πρέπει να προστατεύουν την ατομική ιδιοκτησία, να διασφαλίζουν ένα αμερόληπτο δικαστικό σύστημα και να εγγυόνται την ισότητα στις συναλλαγές, να επιτρέπουν την ίδρυση νέων επιχειρήσεων και να δίνουν στους πολίτες τη δυνατότητα να επιλέγουν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Οι οικονομικοί θεσμοί που εμφανίζουν τις αντίθετες ιδιότητες από αυτές των ανοικτών θεσμών λέγονται *κλειστοί* ή *εκμεταλλευτικοί* (extractive institutions). Σε γενικές γραμμές, οι κλειστοί θεσμοί βασίζονται στην εσκεμμένη απόσπαση εισοδημάτων και πλούτου από ένα υποσύνολο προς όφελος ενός άλλου υποσυνόλου. Εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, οι συμπεριληπτικοί οικονομικοί θεσμοί τείνουν να συνυπάρχουν με πολιτικούς θεσμούς που διανέμουν την πολιτική εξουσία πιο δίκαια. Αντίθετα, σε κοινωνίες που διέπονται από απολυταρχικούς θεσμούς, οι κυβερνήσεις μπορούν να

επιβάλλουν οικονομικούς θεσμούς που τους επιτρέπουν να πλουτίζουν και να αυξάνουν την ισχύ τους εις βάρος της κοινωνίας.

Το Γράφημα 1 μας βοηθά να αντιληφθούμε πως οι εκμεταλλευτικοί θεσμοί αποθαρρύνουν την οικονομική δραστηριότητα. Ο κατακόρυφος άξονας δείχνει την απόδοση της επιχειρηματικότητας. Στον οριζόντιο άξονα παριστάνουμε τον αριθμό των επιχειρηματιών που έχουν τουλάχιστον τον ρυθμό απόδοσης που υποδεικνύει ο κατακόρυφος άξονας. Η καμπύλη απόδοσης της επιχειρηματικότητας (μπλε γραμμή) δείχνει τις υποθετικές αποδόσεις των επιχειρηματιών σε μία αγορά σε φθίνουσα σειρά. Η κόκκινη γραμμή είναι το κόστος ευκαιρίας, δηλαδή η αξία της καλύτερης εναλλακτικής δραστηριότητας για έναν εν δυνάμει επιχειρηματία. Το σημείο τομής των δύο καμπυλών στο σχήμα α δίνει τον αριθμό ισορροπίας των επιχειρηματιών που θα εισέλθουν στην αγορά. Στην αρχική ισορροπία (σημείο Α), αυτός ο αριθμός είναι 1000 επιχειρηματίες.

Οι εκμεταλλευτικοί θεσμοί μετατοπίζουν την καμπύλη απόδοσης της επιχειρηματικότητας παράλληλα και προς τα αριστερά. Αυτό μπορεί να συμβαίνει εξαιτίας της πλημμελούς προστασίας των δικαιωμάτων, η οποία μειώνει τις αποδόσεις της επιχειρηματικότητας (π.χ., λόγω απαλλοτρίωσης ή βαριάς φορολογίας). Η συνολική επιχειρηματικότητα στην οικονομία θα μειωθεί στη νέα ισορροπία στο σημείο Β σε 300 επιχειρηματίες.

Ένας άλλος εκμεταλλευτικός θεσμός είναι τα διάφορα εμπόδια εισόδου σε έναν κλάδο. Ένας τέτοιος θεσμός θα μετατοπίσει το κόστος ευκαιρίας προς τα πάνω. Για παράδειγμα, αν κάθε επαγγελματίας είναι αναγκασμένος να πληρώνει για μια άδεια εισόδου \$25,000, τότε η γραμμή του κόστους ευκαιρίας μετατοπίζεται προς τα πάνω κατά το ποσό αυτό. Συνδυαστικά, στη νέα ισορροπία ο αριθμός των επιχειρηματιών μειώνεται τώρα σε 100 στο σημείο Ε₃

Γράφημα 1. Θεσμοί και επιχειρηματικότητα

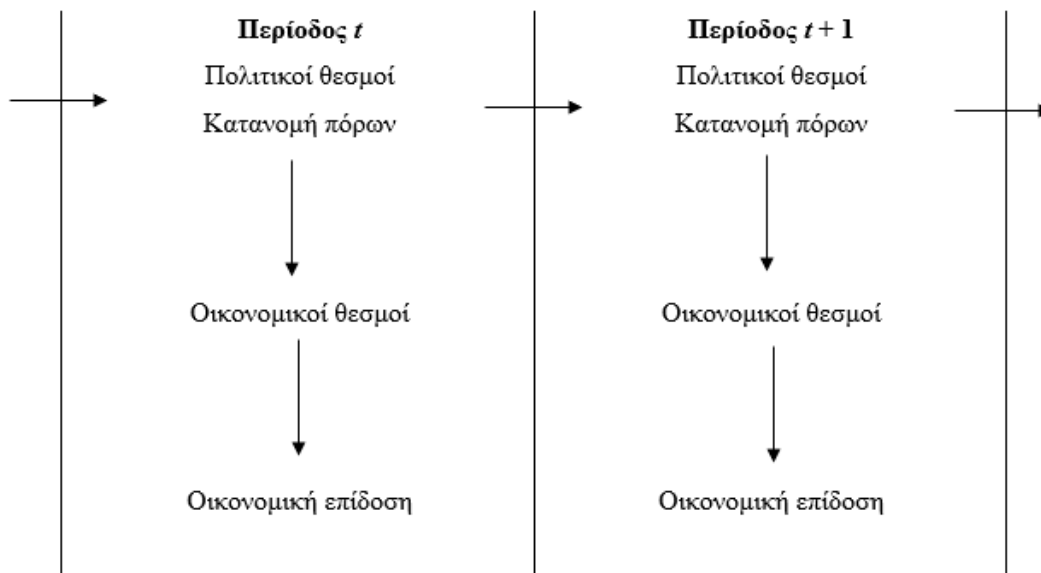
Επομένως, οι εκμεταλλευτικοί θεσμοί αποθαρρύνουν την επιχειρηματικότητα. Μικρότερος αριθμός επιχειρήσεων σημαίνει λιγότερες δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη ή περιορισμένη απομίμηση υφιστάμενων τεχνολογιών που έχουν αναπτυχθεί σε άλλες χώρες στην οικονομία και συνεπώς λιγότερη καινοτομία και μεγέθυνση.

Υπάρχουν διάφορες θεωρίες σχετικά με την διαμόρφωση των θεσμών σε μία κοινωνία. Σύμφωνα με τη θεωρία των *αποτελεσματικών θεσμών*, εάν ένας θεσμός δεν επιτρέπει την επίτευξη της μέγιστης δυνατής παραγωγής, η ίδια η κοινωνία και οι τεχνοκράτες της θα τον μετατρέψουν σε έναν άλλο θεσμό που οδηγεί σε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Επομένως, οι θεσμοί προκύπτουν αναλόγως της οικονομικής τους αποτελεσματικότητας, βάσει της τεχνολογίας και των πόρων που διαθέτει η κάθε χώρα.

Ωστόσο, το βασικό πρόβλημα της ιδέας των αποτελεσματικών θεσμών είναι ότι οι θεσμοί παρέμεναν αναποτελεσματικοί μέχρι και πριν από 200 περίπου χρόνια, ενώ σε πολλά μέρη του κόσμου διατηρούνται ακόμη και σήμερα. Για παράδειγμα οι συντεχνίες των τεχνιτών στις κώμες του Μεσαίωνα, εμποδίζοντας τον ανταγωνισμό και την καινοτομία, ζημίωναν το μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας, εξαιρώντας τα μέλη της συντεχνίας.

Επομένως, χρειαζόμαστε μια θεωρία που να εξηγεί γιατί ενδέχεται να επιβιώνουν *κακοί* θεσμοί. Οι Acemoglu, Johnson και Robinson (AJR) (Nobel Οικονομικών, 2024), ανέπτυξαν την *πολιτική οικονομία των θεσμών*, σύμφωνα με την οποία οι θεσμοί δεν είναι στην πραγματικότητα υπό τον έλεγχο των τεχνοκρατών αλλά διαμορφώνονται βάσει της διαπραγματευτικής δύναμης που έχουν οι διάφορες κοινωνικές ομάδες. Οι ανισότητες στους υλικούς πόρους και η πρόσβαση στα μέσα βίας οδηγούν σε διαφορές στη διαπραγματευτική δύναμη: ορισμένα άτομα έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να επιβάλλουν οικονομικό εξαναγκασμό ή την απειλή σωματικής βλάβης σε άλλους. Αυτές οι διαφορές στη διαπραγματευτική δύναμη διαμορφώνουν τους θεσμούς που αναδύονται σε μια κοινωνία.

Η θεωρία των AJR παρουσιάζεται στο γράφημα 2 που ακολουθεί. Οι θεσμοί διαμορφώνονται από τη *de jure* ισχύ (πολιτικοί θεσμοί) και τη *de facto* ισχύ (κατανομή των πόρων και δυνατότητα οργάνωσης συλλογικής δράσης) προς όφελος των πιο ισχυρών κοινωνικών ομάδων. Ωστόσο, το σύστημα αυτό μπορεί να διαταράσσεται από εξωγενείς δυνάμεις που ανακατανέμουν τους πόρους και την πολιτική ισχύ (π.χ., τεχνολογική πρόοδος, τυχαία ιστορικά συμβάντα, επίλυση του *προβλήματος της συλλογικής δράσης* από τις κοινωνικές ομάδες).¹

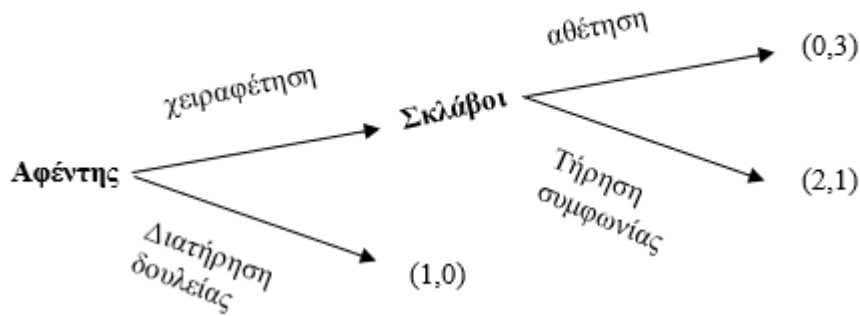
Γράφημα 2. Η πολιτική οικονομία των θεσμών.

¹ Σύμφωνα με τον Mancur Olson, η συλλογική δράση έχει χαρακτηριστικά δημοσίου αγαθού, καθώς τα οφέλη τα καρπώνονται όλα τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, ανεξαιρέτως, ενώ τα κόστη επωμίζονται μόνο όσοι συμμετέχουν ενεργά σε κινητοποιήσεις. Επομένως, δημιουργούνται κίνητρα για συμπεριφορά λαθρεπιβάτη με αποτέλεσμα να μην αναλαμβάνονται συχνά πρωτοβουλίες συλλογικής δράσης.

Για τους θεσμικούς οικονομολόγους, όπως, λ.χ., οι Douglas North και Mancur Olson, οι προβιομηχανικές ελίτ -συνήθως στρατιωτικές άρχουσες τάξεις- δεν υιοθετούσαν πολιτικές που προωθούσαν την οικονομική ανάπτυξη επειδή κινδύνευαν να εκδιωχθούν. Η ιδέα αυτή μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητή με το παράδειγμα του θεσμού της δουλείας στο Νότο των ΗΠΑ μέχρι το 1860. Ο θεσμός αυτός μπορεί να θεωρηθεί ως αναποτελεσματικός (και προφανώς απάνθρωπος), αν δεχθούμε ότι οι σκλάβοι δεν είχαν κίνητρα να εργάζονται παραγωγικά. Ωστόσο, η χειραφέτηση των σκλάβων υπονόμει την οικονομική και πολιτική ισχύ της εδραιωμένης ελίτ που τους εκμεταλλεύονταν, όπως φαίνεται και από τις υποθετικές αποδόσεις στο παίγνιο που παρουσιάζεται στο γράφημα 3.²

Γιατί τελικά οι ιδιοτελείς άρχουσες τάξεις αποφάσισαν να αναδιανείμουν τους πόρους τους και να παραχωρήσουν πολιτική δύναμη σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες; Οι AJR υποστηρίζουν ότι σημεία καμπής για την ανάπτυξη συμπεριληπτικών θεσμών υπήρξαν η Ένδοξη Επανάσταση το 1688 στην Αγγλία (και ο αγγλικός εμφύλιος πόλεμος που προηγήθηκε) και η Γαλλική Επανάσταση το 1789, οι οποίες κατέληξαν και οι δύο στην εκτέλεση του βασιλιά. Έκτοτε, οι ελίτ στη Δύση επέκτειναν στρατηγικά το δικαίωμα ψήφου για να μειώσουν την πιθανότητα νέας καταστροφικής επανάστασης, διατηρώντας παράλληλα μειωμένες, αλλά σημαντικές εξουσίες.

² Υπάρχει όμως και ο αντίλογος, ότι σε πολλές περιπτώσεις στην ανθρώπινη ιστορία οι δουλοπάροικοι εργάζονταν ανεξάρτητα και πλήρωναν ένα σταθερό ποσό ετησίως τους ιδιοκτήτες τους. Ένα τέτοιο παράδειγμα υπήρξαν οι δουλοπάροικοι της φεουδαρχίας κατά τον Μεσαίωνα, οι οποίοι απέκτησαν την ανεξαρτησία τους το 1500 χωρίς να εμπλακούν σε κανένα κίνημα χειραφέτησης.

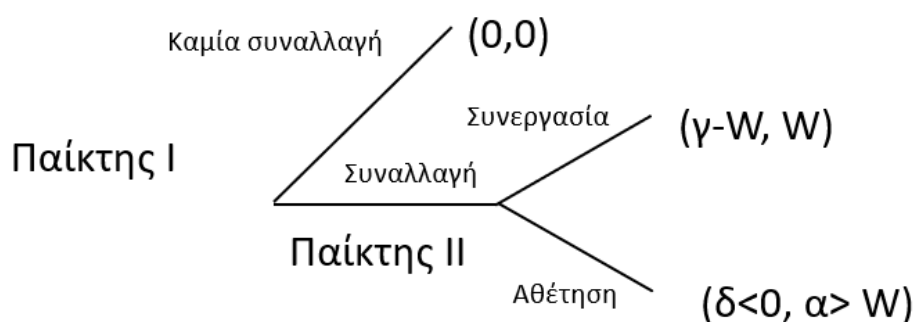

Γράφημα 3. Η απόφαση για χειραφέτηση των σκλάβων

Θεσμοί και το θεμελιώδες πρόβλημα της (ηθικής) συναλλαγής

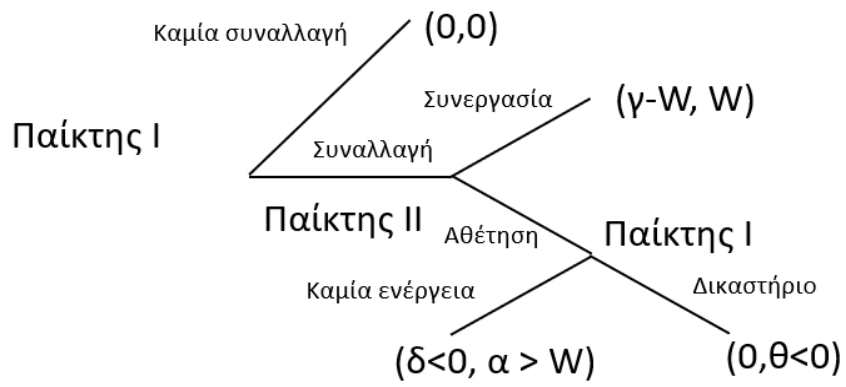
Με τη βοήθεια της θεωρίας των παιγνίων μπορούμε να διαπιστώσουμε τη σημασία των θεσμών για την επίλυση του λεγόμενου θεμελιώδους προβλήματος της συναλλαγής. Ας υποθέσουμε ότι δεν υπάρχουν θεσμοί στην οικονομία και η αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ατόμων λαμβάνει χώρα μια και μόνο φορά (στατικό παίγνιο). Ο παίκτης I έχει τη δυνατότητα να προτείνει μια συναλλαγή που δημιουργεί ένα συνολικό όφελος που με κάποιον τρόπο θα μοιραστούν τα δύο άτομα. Ο παίκτης II καλείται να αποφασίσει αν θα αποδεχτεί την πρόταση του πρώτου ή να τον εξαπατήσει. Για να δούμε γιατί είναι πιθανό να μην προκύψει μια ισορροπία αμοιβαία επωφελούς συναλλαγής, θα πρέπει να λύσουμε το παίγνιο που παρουσιάζεται στο Γράφημα 4 με τη λογική της προς τα πίσω επαγωγής (backward induction). Θα ξεκινήσουμε από τον τελευταίο κόμβο, υποθέτοντας ότι ο παίκτης II επιλέγει προσπαθώντας να μεγιστοποιήσει το δικό του όφελος. Εάν η συναλλαγή δημιουργεί ένα όφελος γι' αυτόν ίσο με $w > 0$ (υποθέτουμε ότι $\gamma > 0$, είναι το συνολικό όφελος από τη συναλλαγή, όπου το μερίδιο του πρώτου είναι ίσο με $\gamma - w > 0$), τότε αυτός θα επιλέξει συγκρίνοντας το κέρδος του από τη συνεργασία με το κέρδος του από την αθέτηση της συμφωνίας. Στη δεύτερη περίπτωση, θα υποθέσουμε λογικά ότι το όφελος της αθέτησης είναι μεγαλύτερο για τον δεύτερο παίκτη και ίσο με $a > w$. Σε αυτά τα πλαίσια, ο ορθολογικός παίκτης II θα επιλέξει να εξαπατήσει τον πρώτο και να καρπωθεί μεγαλύτερα οφέλη. Στον πρώτο κόμβο, ο παίκτης I γνωρίζοντας με βεβαιότητα την επιλογή του άλλου στον τελευταίο κόμβο, θα αποφασίσει συγκρίνοντας το σχετικό όφελος που θα λάβει εάν προτείνει συναλλαγή με το αντίστοιχο της μη συναλλαγής. Στην πρώτη περίπτωση θα βρεθεί ζημιωμένος κατά

$\delta < 0$ μονάδες ωφέλειας, διαφορετικά η ωφέλειά του θα είναι μηδέν. Μεγιστοποιώντας τη δική του χρησιμότητα θα επιλέξει να μην προτείνει καμία συναλλαγή. Έτσι, η ισορροπία Nash του παιγνίου (καμία συναλλαγή, αθέτηση), όπου κάθε παίκτης λαμβάνει την άριστη γι' αυτόν απόφαση με δεδομένη την απόφαση του άλλου, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η συναλλαγή δεν θα λάβει χώρα παρά το γεγονός ότι και οι δύο πλευρές θα ήταν σε καλύτερη μοίρα αν αυτή πραγματοποιούνταν.

Γράφημα 4 Το θεμελιώδες πρόβλημα της συναλλαγής όταν δεν υπάρχουν θεσμοί

Η περίπτωση των θεσμών και συγκεκριμένα του κράτους δικαίου και της δυνατότητα επιβολής κυρώσεων στα μέλη της κοινωνίας που αθετούν τις συμφωνίες τους εξετάζεται στο Γράφημα 5. Προσθέτουμε τώρα έναν τρίτο κόμβο όπου ο παίκτης I έχει τη δυνατότητα να προσφύγει στη δικαιοσύνη αν έχει προηγουμένως εξαπατηθεί. Με την ίδια λογική όπως και στα προηγούμενα, ξεκινώντας και πάλι από τον τελευταίο κόμβο, ο παίκτης I τώρα θα επιλέξει να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να αποζημιωθεί αν εξαπατηθεί από τον παίκτη II (ζημιά $\delta < 0$ σε περίπτωση εξαπάτησης). Στον αμέσως προηγούμενο κόμβο, ο παίκτης II γνωρίζοντας την απόφασή του πρώτου θα επιλέξει να συνεργαστεί, εφόσον $w > \theta$, όπου θ είναι το πρόστιμο που κληθεί να πληρώσει στο δικαστήριο. Τελικά, στον πρώτο κόμβο ο παίκτης I θα προτείνει τη συναλλαγή συγκρίνοντας το όφελός του $\gamma - w > 0$ με το μηδενικό όφελος της μη συνεργασίας. Τελικά, αν ο ένοχος τιμωρείται πάντοτε, τότε η ισορροπία Nash θα είναι (Συναλλαγή, Συνεργασία). Συνεπώς, η ύπαρξη ενός ανεξάρτητου δικαστηρίου που απονέμει άμεσα δικαιοσύνη επιβάλλοντας πρόστιμα στους παραβάτες, εξασφαλίζει την επίλυση του προβλήματος της συναλλαγής σε μη συνεργατικά παίγνια, χωρίς να συντρέχει καμία άλλη από τις υποθέσεις που αναπτύχθηκαν προηγουμένως.

Γράφημα 5 Ο ρόλος των θεσμών στην επίλυση του θεμελιώδους προβλήματος της συναλλαγής

